

УКРАЇНЦІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ В 20 – 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У міжвоєнний період, коли Західна Україна перебувала у складі Польщі, суспільно-політичне життя краю проходило під знаком напруги, навіть часто – протистояння його українського населення з одного боку і польських владних структур та польського населення – з другого.

Однією з основних причин цього напруження і протистояння була політика польської влади, яка в зазначений період пройшла кілька етапів. Від часу анексії Східної Галичини у березні 1923 р. до травневого перевороту Ю. Пілсудського в 1926 р. На території Західної України послідовно здійснювався курс національної асиміляції, що був складовою інкорпораційної концепції, сформованої національно-демократичним табором (ендецією).

Події 1918 – 1921 рр., провал федералістських планів та підписання Ризького мирного договору у березні 1921 р. фактично означали перемогу територіальної програми національної демократії. Її лідерам це стало поштовхом для подальшого втілення в життя своїх концепцій національної політики. На практиці політика асиміляції українців здійснювалася шляхом зміни національної структури Галичини (військова колонізація, осадництво) та впливу польської культури (закони Грабського 1924 р. про мову і школи).

Після травневого перевороту 1926 р. у Польщі та встановлення режиму “санації” пілсудчики прагнули “оздоровити” політичний та економічний клімат у державі, що передбачало й поліпшення відносин у сфері національної політики. Для реалізації поставлених завдань впроваджувалася концепція “прометеїзму” пілсудчиків.

Вважаючи українську проблему ключовою ланкою в реалізації своїх планів, теоретики з табору пілсудчиків розглядали її у двох аспектах: зовнішньому і внутрішньому. Перший з них передбачав перетворення Польщі в одну з наймогутніших європейських держав і був спрямований проти СРСР. “Прометеїсти” вважали, що багатонаціональний склад радянської імперії є причиною її слабкості і тому планували за допомогою національно-визвольних рухів неросійських народів сприяти її краху. На її руїнах мала б постати

могутня федерація напівзалежних від Польщі держав: Україна, Білорусь, Литва та ін.

Щодо Західної України ідеологи “прометеїзму”, на відміну від національних демократів, визнавали, що тут проживає українське населення, але заперечували його право на самовизначення. На противагу ендецькій політиці національної асиміляції пілсудчики запропонували програму державної асиміляції українців¹. На думку польських політиків з цього табору, поступки уряду повинні були б настільки інтегрувати українців Західної України з Польщею, щоб навіть у разі створення “незалежної” України над Дніпром це не викликало б зміни східних кордонів².

Проте, визначивши стратегічну лінію на державну асиміляцію меншин, лідери “санації” не зуміли виробити шляхів і методів її реалізації. Певний виняток становили концепції львівського воєводи П. Дунін-Борковського та волинського воєводи Г. Юзевського.

Однак уже на початку 30-х років реалізація політики “прометеїзму” наштовхнулася на опір деяких урядовців апарату влади. В умовах певної стабілізації внутрішньо-політичного життя в Радянському Союзі прометеїстська ідея втрачала свій зміст. Фактично, починаючи з початку 30-х років, спостерігався відхід від основоположних ідей “прометеїзму” та скочування офіційної ідеології до примітивних постулатів польської націонал-демократії³.

Особливістю повернення до ендецької ідеології в 30-х роках стала активізація діяльності війська у справах національної політики, зокрема в період урядування Александра Пристора і Януша Єнджеєвича і особливо після 1935 р., коли військові стали фактично самостійним фактором у суспільно-політичному житті держави.

Слід наголосити, що військові чимало спричинилися до організації “кресового” громадянства, створення у його середовищі відповідної морально-психологічної атмосфери та залучення його до практичної діяльності. Зокрема, у листопаді 1935 р. було утворено погоджувальний секретаріат польських суспільних організацій у Східній Малопольщі (СППОС), навколо якого згуртувалися майже всі польські осередки Галичини. Сюди ввійшли вищі офіцери, починаючи від міністра військових справ та його заступника⁴. Усі ці “кресові” товариства, за словами І. Кедрин-Рудницького, “були запрожені до воза національної політики, націленої на асиміляцію національних меншин”⁵. Утвердження авторитарного режиму у

Польщі, посилення позиції проурядової партії Табору національної єдності (утворена в 1937 р.) позначилися на ставленні до українського питання.

Зокрема, відбувся перехід до пропагованої ендеками мононаціональної польської держави, що знайшов свій вплив і логічне завершення у березневій 1939 р. постанові Ради Міністрів Польщі про зміцнення польського елемента в Західній Україні, яка визначила систему заходів в економічній, політичній і національно-культурній дискримінації українців.

Загалом, аналізуючи українську політику урядів Другої Речі-посполитої, можна констатувати, що в засадничих питаннях теорії і практики ендецька політика національної асиміляції і пілсудчиківська політика державної асиміляції фактично не відрізнялись. Ефективної національної політики, розуміння українських проблем у Варшаві так і не було почуто. Врешті-решт, з чого починали польські власті на початку 1920-х років, до того й прийшли наприкінці 1930-х. Анахронізм і негнучкість польської політичної доктрини, сформованої на “історичних” правах, а не на реальному стані нових політичних реалій, стали основною причиною міжнаціонального напруження. В той же час слід пам’ятати, що поляки фактично правили Галичиною з часів Австро-Угорщини, а після її розвалу стали державницьким народом. Крім того, вони мали значні переваги не тільки в економіці краю і освіті, а й у геополітичному становищі. На відміну від українців, польські політики користувалися підтримкою країн Антанти та США, які розглядали Польщу як союзника в боротьбі проти поширення більшовизму на захід, а Західну Україну – в контексті східноєвропейських проблем.

Отже, піти на кардинальні поступки українцям у плані державності чи територіальної автономії Польща, звичайно, в цих умовах не могла. В той же час, незважаючи на непослідовну та часто несправедливу політику польської влади щодо українців, вони все-таки мали значно більше політичної свободи та можливості розвивати національно-культурне та політичне життя, ніж українці на іншому боці Збруча. Українці змогли створити тут, часто всупереч національній політиці Варшави, досить розгалужену мережу політичних партій, економічних та культурно-освітніх товариств.

У політичному житті краю діяли (умовно) чотири українські політичні табори: національно-державницький, комуністичний,

москвофільський та угодний (пропольської орієнтації). У свою чергу, в рамках кожного з них можна виділити теж певні політичні напрями. Ми все ж зосередимо основну увагу на тих силах, що визначали політичне обличчя українців.

Говорячи про політичне життя українців у Другій Речіпосполитій, не можна обминути рішення Ради Амбасадорів від 14 березня 1923 р., яке мало великий вплив на українців у Західній Україні. Для українського суспільно-політичного руху розпочався період пошуку нових орієнтирів. На зміну міжпартійного порозуміння періоду ЗУНР прийшли взаємні звинувачення. Перед лідерами національно руху постали проблеми стосунків з польською державою, оцінки процесів у Радянській Україні та зовнішньополітичної орієнтації, ідейної, політичної і територіальної єдності українського визвольного руху. Надії на допомогу з боку держав Антанти у відбудові української державності остаточно розвіялися. Розпочався перегляд програм українських партій.

Переломний момент настав у політиці головної партії національно-демократичного табору – Української народно-трудової партії (УНТП), яка стояла на ліберально-центристській платформі й відображала інтереси більшості українців регіону. Правове визнання Східної Галичини за Польщею значно похитнуло авторитет Є. Петрушевича в українському суспільстві. Водночас були підірвані моральні та матеріальні основи УНТП. Під керівництвом В. Бачинського, А. Говиковича та В. Охримовича в партії зміцнилася група пропольського спрямування. Виходячи із тогочасних реалій, ця група заявила про недоцільність дотримання попередньої політичної програми УНТП і оголосила про свою автономістичну орієнтацію⁶.

Зміна політичної тактики УНТП дістала відображення на з'їзді партії (21 травня 1923 р.), на якому була прийнята так звана автономічна ухвала – “Визнання польської державності та боротьба за допомогою легальних засобів за територіальну автономію”⁷. Перед українськими політиками були поставлені два основних завдання: на майбутнє і на поточний момент. Перспективною, головною метою українського національно-визвольного руху була боротьба за об'єднання всіх українських земель і створення незалежної соборної держави. “Тимчасові” завдання визначали політику УНТП на найближчий час: досягти угоди з польською державою і отримати територіальну автономію⁸.

Вимога територіальної автономії стала свого роду контрпропозицією до запропонованої Варшавою воєводської автономії⁹. Незважаючи на неминучі труднощі в боротьбі за незалежність, українські політики вірили в можливість досягнення в майбутньому за допомогою Польщі головної мети та здійснення прометеїстської ідеї, яку підтримували польські соціалісти і пілсудчики.

Однак загалом українська суспільність Східної Галичини не поділяла подібних поглядів. Усілякі угодовські наміри, в тому числі і щодо територіальної автономії, вона сприймала як зраду національних інтересів.

Розпочинаються консолідаційні процеси серед українських політичних напрямів, які сприяли об'єднанню. 11 липня 1925 р. УНТП (групи “автономістів”, “незалежників” та нейтральних членів партії) об'єдналася з УПНР та українським сеймовим клубом – Українською парламентською репрезентацією (УПР) і проголосила створення однієї партії – Українського національно-демократичного об'єднання¹⁰. У відозві до української громади УНДО заявило, що основною політичною лінією партії є боротьба за самостійну, соборну Українську державу¹¹.

У своїх програмних деклараціях УНДО заперечувало право Польщі на Західну Україну і стверджувало єдність останньої з Великою Україною, підкреслювало, що прагнення до самостійної соборної Української держави не суперечить життєвим інтересам Польщі.

Однак УНДО не було єдиною партією. Це показала, зокрема, “пацифікація” 1930 р. У ній на той час окреслилося три групи, які газета “Діло” (4 листопада 1930 р.) умовно називала “позивістами”, “принципіалістами” і “фашистами”.

Всередині партії гору взяла група, що почала шукати компромісу з польським урядом на антибільшовицькій платформі. Тенденція до компромісу виявилася у висуненні гасла територіальної автономії для всіх українських земель у польській державі. (Зазначимо що лиш ППС частково підтримала цю вимогу і внесла на розгляд сейму законопроект про автономію земель, населених у більшості українцями).

Нова тактика керівництва УНДО спричинила внутрішню боротьбу в партії, що закінчилася виходом з партії лідера радикальних націоналістів Д. Палієва і посла В. Кохана. У 1933 р. УНДО (як і УПР) відмежувалося від ОУН і в офіційних заявах та виступах у

парламенті засудило її терористичну діяльність.

У 1935 р. УНДО започаткувало політику нормалізації польсько-українських відносин. Внаслідок порозуміння з урядом керівництво УНДО вирішило взяти участь у виборах і уклало виборчу угоду з польським Безпартійним блоком співпраці з урядом (ББ). Усі українські кандидатури були узгоджені з польським урядом. До угоди приєдналася також Українська народна обнова (УНО), партія, тісно пов'язана з греко-католицьким духівництвом. На Волині аналогічну угоду з ББ уклало Волинське українське об'єднання (ВУО). Інші українські партії бойкотували вибори.

Завдяки виборчій угоді УНДО одержало тринадцять сеймових мандатів і чотири сенаторські. Зближення УНДО з правлячими колами продовжувалося в новому парламенті, де парламентська репрезентація підтримала проурядовий табір. У свою чергу, польський уряд зробив декілька кроків назустріч українцям. Нового голову УНДО В. Мудрого обрали одним із п'яти віце-маршалів сейму. Була оголошена амністія, завдяки якій вийшла на волю більшість українських в'язнів табору в Березі Картузькій.

Вимоги УНДО до уряду були викладені в програмній промові В. Мудрого в сеймі 6 грудня 1935 р., зокрема вимога територіальної автономії для всіх українських земель у Польщі. Це була програма-максимум, а серед “ближчих постулатів” Мудрий назвав унормування парцеляції земель і негайне припинення колонізації східних земель поляками; створення робочих місць для безробітних по селах і безробітної інтелігенції, боротьбу з голодом у гірських і підгірських місцевостях, постулати, що торкалися прав української мови в державних установах, публічних інституціях і самоврядуванні; відновлення державних шкіл з українською мовою навчання; створення окремої адміністрації для українського шкільництва; заснування українського університету; найширшу амністію для політичних в'язнів і скасування концтабору в Березі Картузькій. Вперше з часу створення УНДО його голова заявив про підтримку урядового бюджету.

Та уряд вкотре відхилив найважливіші українські вимоги, а постулат територіальної автономії для українських земель навіть не розглядався. “Нормалізація” явно не виправдала сподівань керівників УНДО. Тому певною мірою дещо алогічною виявилась участь блоку УНДО-УНО у виборах 1938 р. у порозумінні з проурядовим Табором національного об'єднання.

Лівоцентристську позицію в національно-державницькому таборі Західної України займала Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП). Основними положеннями її програми були: утворення самостійної Української трудової республіки; соборність українських земель, перехід влади до рад працюючого народу; об'єднання і організація українських працюючих, людей села й міста для спільної боротьби за соціальне і національне визволення. Якщо у 1920-х рр. партія намагалася створити єдиний соціалістичний фронт українських партій, то у 1930-х рр. акценти зміщено в бік згуртування всіх національних сил.

Протягом всього міжвоєнного періоду партія вороже ставилася до польської влади і на будь-які компроміси, угоди і т.п. не йшла. Підтримуючи стратегічні цілі УНДО, радикали не підтримували практичної політики націонал-демократів. Лише в 1930 р. після сумнозвісної “пацифікації” УСРП створила на парламентських виборах 1930 р. єдиний виборчий блок з УНДО і соціал-демократами, який мав цільовий і тимчасовий характер. Подальші дії керівництва УНДО не сприймалися соціалістами-радикалами.

У лівоцентристському спектрі національно-державницького табору Західної України діяла також Українська соціал-демократична партія (УСДП). Вона ставила за мету утвердження незалежної соборної української соціалістичної держави, намагалася поєднати національну ідею з марксизмом.

Невдачі національно-визвольних змагань, а з іншого боку – наявність ілюзорної державності, що являла собою УРСР, українізація спричинили політичну еволюцію УСДП, яка під тиском КПСГ (КПЗУ) відійшла до комуністичного табору (1923 – 1924 рр.).

Прокомуністична платформа і соборницька орієнтація українських соціал-демократів стали причиною утисків польської влади, які в кінцевому рахунку призвели до її ліквідації 30 січня 1924 р.

Процес відбудови партії остаточно завершився на з'їзді 8 – 9 грудня 1928 р. На новому етапі своєї діяльності УСДП вже критично ставилася до комуністичного руху, суспільно-політичного устрою в УРСР, але водночас зберігала радянське ілюзії.

Українські соціал-демократи послідовно виступали проти польської влади в Західній Україні, засудили політику “нормалізації”. Вони виявилися фактично єдиними із партій національно-державницького табору, що допускали взаємодію із близькою за ідеологією польською партією – ППС, особливо в профспілковому русі.

Легальну опозицію польському режиму очолювала Українська парламентська репрезентація. У 1922 – 1927 рр. діяла Українська парламентська репрезентація із тих політичних сил Волині, Холмщини, Підляшшя і Полісся, що, об'єднавшись у Блок національних меншин, здобули перемогу. Зауважимо, що на Волині жоден польський кандидат не пройшов до парламенту. За списком БНМ 20 українців одержали мандати до сейму і 6 – сенату, що дало можливість сформувати УПР.

У Галичині вибори 1922 р. українське населення бойкотувало. Щоб звести бойкот до мінімуму, уряд Ю. Новака інспірував і фінансував виставлення списків українських кандидатів, лояльних до Польщі. В історіографії утвердилася думка, що їх висунула Українська хліборобська партія (УХП). Насправді єдиної партії в 1922 р. ще не було, а були розрізнені групи пропольської орієнтації, які дістали збірну назву “хліборобів”.

У виборах 1928 р. вперше взяло участь усе західноукраїнське населення. Однак, на відміну від 1922 р., національні сили не виступали спільним фронтом. Спроби створити єдиний український виборчий блок закінчилися невдачею, насамперед внаслідок суперечностей між УНДО і УСРП.

Та незважаючи на це, українські списки на виборах 1928 р. здобули більшість голосів у краї – 49,7% голосів (на відміну від польських – 40,8%, єврейських – 9,5%). Їх підсумки продемонстрували упереджене ставлення більшості населення Західної України до польської влади, і ще раз підтвердили етнічно український характер краю. Разом з тим, брак єдності українських партій, навіть близьких за ідеологією, їхнє взаємне поборювання призвели до розпорошення сил і поразки в багатьох округах. Відіграли свою роль і репресії та зловживання влади (анулювання списків у кількох округах, арешти тощо).

Лояльну позицію щодо польської держави зайняла згадувана уже нечисленна Українська хліборобська партія, створена завдяки зусиллям польської влади¹². І хоча в українському суспільстві ця партія не була популярною і не мала авторитету, а її лідери С. Данилович, А. Яцків, С. Твердохліб та М. Ільків зазнавали постійних переслідувань з боку інших українських політичних партій, УХП стала першою українською організацією в Східній Галичині, котра, зорієнтувавшись у політичній ситуації, вирішила шляхом співробітництва з владою зберегти власне національне життя,

українську школу і отримати своє представництво в сеймі. Вона закликала відмовитися від “приречених ілюзій щодо держав Антанті” і зосередити свої зусилля на досягненні можливого – національно-територіальної автономії¹³.

Всупереч закликам до бойкоту виборів у польський сейм і сенат у 1922 р. партія підтримала вибори і одержала п’ять мандатів у сеймі. Виголошені 23 січня 1923 р. о.Ільківим програмні засади клубу хліборобів випливали із факту існування польської влади в Західній Україні.

Вони передбачали відкриття українського університету у Львові, створення системи початкової, загальної та середньої освіти з українською мовою навчання, стримання колонізації східних воєводств, проведення земельної реформи на користь українського сільського населення, відбудову знищених війною територій, зрівняння українців з поляками під час отримання посад в адміністрації, зрівняння статусу української мови зі статусом польської в самоуправлінських установах¹⁴. В основному ці вимоги збігались із програмами партій національно-державницького табору, але відрізнялися саме визнанням польської держави.

У 1924 р. за підтримки польської влади в Коломиї була створена Українська народна партія, в Стрию – Українсько-руська партія хліборобів. У Станіславі група Даниловича об’єднала лояльних до Польщі українців у Селянську партію. В 1926 р. ці групи об’єдналися в Український народний союз, який мав свій друкований орган “Селянський прапор”. Партія виступала за територіальну автономію з переважаючим українським населенням у межах польської держави, вимагала ліквідації будь-яких обмежень щодо української мови в адміністрації та судочинстві, рівності усіх жителів, свободи слова, друку, зборів. Як і УХП, Український народний союз не користувався підтримкою серед інших українських політичних партій і був затаврований як антинародний. Польський уряд, часто фінансуючи діяльність угодовських партій, так і не прислухався до їх вимог, тим самим прискорив їх політичну загибель. (На Волині ВУО діяло в цих ідейно-політичних рамках до 1939 р.).

Праворуч у національно-державницькому таборі розташувалися в основному нелегальні українські політичні сили, репрезентовані УВО і ОУН.

Діяльність УВО здійснювалася у формах активного і пасивного спротиву польській політиці в Західній Україні. Активні фор-

ми боротьби включали терористичні акти проти найбільш вороже налаштованих до українців польських урядовців, а також до тих членів української спільноти, котрі співпрацювали з поляками. Поряд з цим дії УВО спрямовувалися на нищення державного майна, дезорганізацію комунікацій (транспортних і зв'язку), проведення експропріації коштів для потреб визвольної боротьби. Основною формою пасивного спротиву були бойкоти політичних економічних та інших заходів адміністрації.

На відміну від УНДО в ідеології, тактиці і практичній діяльності УВО і ОУН не знаходилося місця не тільки польсько-українським угодам, але й хоча б діалогу двох сторін зокрема. Симпатії до націоналістичного руху в основному були спричинені саме практичною польською політикою в краї. Терористичні акти, саботаж ставали адекватною реакцією УВО і ОУН на всі антиукраїнські дії польської влади.

Отже, протягом всього міжвоєнного періоду основою, стрижневою віссю політичного життя українців у Другій Речіпосполитій було прагнення до незалежності, боротьба за державність з витікаючими звідси усіма наслідками. Виникнення новітнього українського національно-політичного руху в Галичині, оформлення партійно-політичної системи та утвердження в громадсько-політичному житті ідеї побудови соборної української держави викликали недовіру та нерозуміння між українським народом та польськими властями, що виливалися у гострі конфлікти. Тому українське питання було найсерйознішою проблемою у внутрішній (а певною мірою – і зовнішній) політиці Другої Речіпосполитої. Кульмінацією протистоянь, що загострилися, власне, на початку століття, стала українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. Польське суспільство не визнавало Західно-Української Народної Республіки, а приєднання Східної Галичини з переважаючим українським населенням до Польщі вважало справою особливої державної ваги. “Оборона Львова” і “боротьба за східні рубежі вітчизни” стали для поляків міфологізованим символом національної незалежності. Водночас Галичина з високим рівнем національної свідомості та дисципліни її жителів була для українців не просто провінцією, а основою державності, ядром української нації. Її втрата означала ліквідацію самих підвалин самостійності.

Переважна більшість українського населення негативно ставилася до політики відродженої Польщі, вважаючи її головною пере-

шкодою на шляху до здобуття своєї державності. До загального обігу увійшов термін “польська окупація”, який вживався українцями до 1939 р. У Західній Україні ширилось переконання, що, власне, новопостала Річпосполита спричинилась до ліквідації тих політичних і національних прав та привілеїв українців, якими вони володіли за часів Австро-Угорщини.

Польська національна політика, яка характеризувалася половинчастими та непослідовними рішеннями в різних галузях суспільно-політичного та господарського життя, суперечливим ставленням щодо українців, часто нелогічними і несправедливими адміністративними заходами, спричинила протягом кількох наступних років тривалу конфронтацію з неодноразовими терористичними актами та постійними проблемами Польщі на міжнародній арені. Слід згадати також і про невиконання міжнародних зобов’язань у питанні автономії і створення українського університету. Національне питання, і насамперед українське, стало для держави досить болючим, важким і суперечливим, воно вимагало негайного вирішення. Проте офіційна Варшава так і не спромоглася на це. Будь-які спроби порозуміння закінчувалися безрезультатно.

Напередодні Другої світової війни склалися умови для потепління відносин між польською державою і українським суспільством. Більшість провідних українських політичних партій були готові до нормалізації стосунків за умови, що польська влада мала б визнати українців як окрему спільноту з усіма правами, а також їх автономію на етнографічних землях. Однак ані урядові кола, ані польська громадськість не сприйняли ініціатив українських політиків. Антиукраїнська упередженість польських державних діячів та їхня непоступливість узяли гору. Політиці зміцнення польськості на східних теренах, особливо в 1937 – 1939 рр., українці чинили сильний опір.

У 1920 – 1930 рр. серед національно-демократичного табору посилилася поляризація сил та активізувався пошук нових програм, форм та методів визвольних змагань, що і становило основний зміст політичного життя.

Характерною особливістю 20-х років стала радикалізація українського суспільства, що призвела, з одного боку, до утворення нових організацій правого напрямку (УВО, УПНР), а з другого – до полівіння мас, що виявилось у поширенні у Західній Україні комуністичних впливів. Остаточна втрата надії на допомогу Ан-

танти спричинила те, що у західноукраїнському суспільстві, поряд з ностальгією за власною державністю, посилювалося негативне ставлення до польської держави. Українське населення звертало свої погляди до Радянської України. Тимчасове його полівіння пояснювалося, насамперед, політикою українізації в УСРР, а також агітацією радянського консульства у Львові та діяльністю КПЗУ. Однак проти поширення комуністичних настроїв виступили як правочентристські сили, так і частина українських соціалістів (УСРП, УСДП). Серед представників української національної демократії лише незначна частина дотримувалася радянофільської орієнтації.

Особливістю легального українського політичного життя 1930-х років було посилення впливу угодовського напрямку. Ідеологія провідних партій міжвоєнного періоду (за винятком стратегічної мети – здобуття соборної української держави), не виходила за рамки вимог національно-територіальної автономії, яку в різні часи висували УНТП (1923 р.), “хлібороби” (1923 – 1927 рр.) УНС (1926 – 1928 рр.), УНДО (1930-ті рр.) та ін. Але ці погляди так і не були почуті Варшавою.

Слід також визнати, що польська політична система створила можливості для функціонування всіх напрямів політичної думки та політичної діяльності, до яких прагнули українці. Українські політичні партії, культурно-освітні та економічні товариства зуміли зберегти національну культуру і поряд з греко-католицькою церквою консолідувати українців краю.

¹ Paprocki S. Kwestia Ukrainka. – Londyn, 1948. – S. 10.

² Hołowko T. Ministeralny program polityki polskiej we Wschodniej Galicji i na tzw. “kresach” // Droga. – 1924. – №10. – S. 539.

³ Giertych J. O Program polityki kresowej. – Warszawa, 1932. – S. 118.

⁴ Pustrowany Kurjer Codzienny. – 1937. – 7 listopada.

⁵ Кедрин І. Життя – Події – Люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк, 1976. – С. 339.

⁶ Лозинський М. З новим роком 1924: Теперішній стан будови Української Держави і задачі західно-українських земель. – Женева, 1924. – С. 49.

⁷ Діло. – 1923. – 24 трав.

⁸ Sprawy Narodowościowe. – 1929. – №2. – S. 369.

⁹ Соляр І. Українське національно-демократичне об’єднання: перший період діяльності (1925 – 1928). – Львів, 1995. – С. 6.

¹⁰ Там само. – С. 24–27.

¹¹ Українська суспільно-політична думка в 20-му столітті. Документи і матеріали: В 3-х т. – (б.м.): Сучасність, 1983. – Т.2. – С. 112.

¹² Політичні партії Західної України. – Львів, 1992. – С. 61.

¹³ Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 271, оп.1, спр. 386, арк. 62.

¹⁴ *Макарчук С.* Ставлення української громадськості Галичини до польської держави (1918 – 1923) // Вісник Львів. ун-ту. Серія іст. – Львів, 1995. – Вип. 30. – С.70.